

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2024.1.03>

This publication was made with the funds of a joint Grant of EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Віктор ПАРЖНИЦЬКИЙ, Олександр САВЕНКО, Ірина ШНІУКОВА

Зарубіжний досвід у сфері соціальної та професійної реадаптації учасників бойових дій

VICTOR PARZHNYTSKYI, OLEKSANDR SAVENKO, IRYNA SHNIUKOVA. **Foreign experience in the field of social and professional re-adaptation of combatants.** *The article reveals the process of social and professional re-adaptation of combatants. The features of social and professional re-adaptation of combatants in foreign countries are also highlighted. It has been proven that combatants need re-adaptation, as this is the key to the formation of an emotional and valuable attitude to the surrounding world, the ability to adapt to a peaceful life. Research by scientists has characterized the process of social and professional re-adaptation of combatants as a generalization of the experience of other theories and concepts in the field of psychology and pedagogy, the integration of everything innovative in these fields.*

The most rational ways of the process of social and professional re-adaptation of combatants abroad are characterized, in particular the

Отримано 02.16.2024

Рецензовано 02.12.2024

Доопрацьовану версію отримано 02.18.2024

Прийнято до друку 02.28.2024

methodological principles. The importance of the development of the process of re-adaptation among combatants in Ukraine based on the borrowing of foreign experience is emphasized. It has been proven that the social and professional re-adaptation of combatants in countries such as Denmark, Israel and the USA should be researched in detail in Ukraine in order to borrow the best practices in this field.

It is noted that the individualization of services for veterans in the transition period is a guarantee of their successful social and professional re-adaptation and should be carried out according to the principle of collective training, which will allow the realization of the requirement that the mental and personal development of combatants conform to the parameters of the norm, on the one hand, and the recognition of the indisputable fact of uniqueness and unicity of the path of development of each personality - on the other hand.

It is noted that in Ukraine it is necessary to create such a process of social and professional re-adaptation based on foreign experience, which would ensure the task of forming unconscious driving forces of prosocial behavior and internal "brakes" that restrain negative behavior in combatants.

Therefore, the process of social and professional re-adaptation of combatants in our country with the help of foreign experience will contribute to the healthy development of the personality, as well as increase the success of combatants not only in the process of re-adaptation, but also in any professional activity that is important to them.

Keywords: *social and psychological readaptation, combatants, foreign experience.*

1. Вступ. Постановка проблеми

Актуальним і болючим питанням на сьогодні є соціальна та професійна адаптація учасників бойових дій, які брали (і продовжують брати) безпосередню участь в операції об'єднаних сил (ООС), захищаючи незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, – відсікали і стримували збройну агресію росії.

За інформацією Міністерства України у справах ветеранів, станом на 01.08.2023 р. статус учасника бойових дій надано 908832 особам. Особливість цієї категорії осіб у тому, що вони пережили стрес, який став для більшості з них травматичним. Загрози щодо власного життя, необхідність убивати, долаючи жорстку заборону на вбивство в цивільному житті, втрата бойових побратимів, заги-

бель мирних мешканців, фізичні ураження тіла – все це залишає глибокий відбиток, який впливає на їх психологічний стан, здатність до соціальної та професійної адаптації, міжособистісні взаємини з найближчим оточенням.

Збройні протистояння завжди є джерелом соціальних проблем і справляють значний вплив на життя окремої людини, соціальних груп, розвиток країни в цілому.

Українці важливо, аби люди, які брали безпосередню участь у бойових діях, якнайшвидше повернулися до соціального середовища, в якому жили та працювали. Тому перед українським суспільством постає актуальне завдання – організація та проведення відповідної роботи з реадaptaції учасників бойових дій.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі питання соціальної та професійної реадaptaції учасників бойових дій знайшли своє відображення в теоретичних та прикладних дослідженнях таких авторів, як Т.І. Єрьоміна, Н.П. Крюков, Ю.Ю. Логінова, М.В. Кравченко, О.В. Тополь, Д.Д. Пожидаєва, О.І. Харченко, О.М. Мраморнова, О. Шевчук, Н. Ментух та ін.

Мета статті - дослідити зарубіжний досвід у сфері соціальної та професійної реадaptaції учасників бойових дій.

3. Виклад основного матеріалу

Реадaptaція є етапом гострих психічних реакцій «виходу», завершальним етапом психічної напруги. Чим триваліший термін перебування у незвичних, змінених умовах, тим довше й складніше відбувається реадaptaція до звичайних умов життя. Завершальний етап напруги обумовлений очікуванням повернення до звичного життя і, часто, тривожними думками щодо потенційного настання екстремальних ситуацій.

Важливою є *соціальна реадaptaція*, яка передбачає процес повторного активного пристосування учасників бойових дій до умов «базисного» соціального середовища (відновлення прав ветерана, соціального статусу, його здоров'я та дієздатності) за допомогою заходів соціально-психологічного характеру.

Психологічна реадaptaція є комплексом заходів психологічного характеру, спрямованим на відновлення в учасника бойових дій регуляторних психічних реакцій та психічної діяльності.

Ацентрична реадaptaція – опосередкований тип реадaptaції, що полягає у професійній роботі психолога з найближчим соціальним оточенням (найчастіше – родиною учасника бойових дій) стосовно необхідних навичок для правильного розуміння близькими й рідними стану людини, яка брала участь у бойових діях, формування належного сприйняття її поведінки та створення спокійної навколишньої атмосфери.

Професійна реадaptaція – це адміністративно скорегований державою процес формування освітньо-професійної сфери набуття чи відновлення навичок, необхідних для опанування професій, які мають найбільший комерційний запит на сучасному ринку праці [1].

На сьогодні існує низка проблем, що перешкоджають ефективному проведенню цієї роботи. По-перше, в Україні відсутній досвід реадaptaції учасників бойових дій до соціального та професійного середовища. Це призводить до зростання соціальної напруги, самогубств, злочинності серед осіб даної категорії, які часто проявляють агресію до раніше звичного соціального оточення. По-друге, спеціально організована робота в масштабах держави щодо соціально-психологічної та професійної реадaptaції учасників АТО до середовища, яке розміщується поза зоною бойових дій, здійснюється безсистемно. По-третє, певна частина українського суспільства не хоче сприймати масштабність реальних процесів, які відбуваються в зоні агресії росії проти України.

Зважаючи на вищесказане, актуальним є вивчення закордонного досвіду щодо роботи, форм та методів, які сприятимуть прискоренню соціальної та професійної реадaptaції учасників воєнних дій.

Показовим у напрямі соціальної та професійної адаптації ветеранів є досвід Данії. У цій країні найнижчий показник самогубств, безробіття, бродяжництва та проявів посттравматичних стресових розладів (ПТСР) серед учасників бойових дій. У Данії в 2011 році було створено Центр ветеранів, який є офіційним військовим центром Міністерства оборони. Всі учасники бойових дій країни проходять через Датський центр. У центрі ветерани отримують послуги щодо подолання психічних розладів, із працевлаштування та реінтеграції; дістають юридичну допомогу, допомогу з навігації за складною системою військових пілг та медичне страхування. Існує розгорнута система центрів у різних містах, що дозволяє ветеранам отримувати всі послуги за місцем проживання. Датським центром керує полковник армії Джетт Альбінус. У центрі працюють як військові, так

і цивільні. Місія центру – здійснювати Датську політику підтримки ветеранів, яка включає розроблення та запровадження значної кількості програм уряду, спрямованих на покращання супроводу не лише тих ветеранів бойових дій, які повертаються з Афганістану, а й усіх поколінь. Окремим напрямом Датського центру є координація усіх організацій (як державних, так і приватних), які займаються адаптацією учасників бойових дій. Щороку Датський центр організовує та проводить конференцію із запрошенням усіх керівників цих організацій. Керівник центру особисто двічі на рік зустрічається з лідерами цих організацій у їх штаб-квартирах. Основна увага приділяється попередженню проблем, які негативно впливають на адаптацію ветеранів. Таким чином, Датський центр виконує роль головного координатора між урядовими та неурядовими програмами і здійснює об'єднуючу політику ветеранів усієї Данії [2].

Цікавим є досвід Данії щодо професійної адаптації воїнів. У цій країні було проведено стандартизацію всіх датських військових професій, спеціальностей та кар'єрних галузей завдяки Національному європейському центру розвитку професійних навичок (Cedefop). Стандартизація дала можливість перевести усі набуті військові професійні навички у цивільні повноваження для забезпечення успішного працевлаштування учасників бойових дій у цивільному секторі. Наприклад, військовий електрик після закінчення військової служби виходить із сертифікацією, що еквівалентна у більшості цивільних систем.

Для запобігання наслідкам бойового стресу, ПТСР, розвитку хронічних захворювань у Данії діють програми психічного здоров'я. Відповідно до програми, шість військових психологів та кілька капеланів призначаються кожному батальйону за шість місяців до бойових дій. Вони супроводжують воїнів під час бойових дій і залишаються з ними після їх повернення. Доцільно зауважити, що датські психологи й капелани не є військовими офіцерами, вони професійні працівники цивільної оборони. Це дає можливість солдатам, які відчувають симптоми, пов'язані з бойовим стресом, встановити більш довірливі взаємовідносини, оскільки їм не треба звертатися до такого психолога або капелана як до військовослужбовця – «сер» або «мем», що є певним бар'єром для встановлення більш довірливих стосунків. У такій моделі ланцюжок командування та військових звичаїв відразу випадає. Крім того, такі психологи й капелани можуть супроводжувати ветерана і в цивільному житті,

надаючи йому необхідну психологічну допомогу й підтримку. Такі фахівці, знаючи особливості своїх підопічних, співпрацюють з різними фахівцями інших служб, полегшуючи встановлення контакту та взаєморозуміння між ними.

На думку Дітті Марчер датського психотерапевта, директора Міжнародного інституту Bodynamic, яка допомагала психологічно реабілітуватися датським кадровим військовим і ветеранам В'єтнамської війни і сама неодноразово проходила через жахіття війни, ветеранам, в першу чергу, потрібне не лікування і, тим більше, не прояв поблажливого жалю, а підтримка, повага, співчуття. Належати до певної спільноти – це природня потреба будь-якої людини, а для ветерана бойових дій тим паче. Перші три місяці, на думку Марчер, родині і найближчому соціальному оточенню необхідно приймати будь-яку поведінку бійця, а трохи пізніше – досить обережно говорити, що після повернення додому він поводить себе доволі незвично. Якщо в родині є діти, то дорослі мають пояснити їм стан батька чи брата і готувати дитину до будь-яких проявів його поведінки. Родина повинна набратися терпіння і морально підтримувати, використовуючи фрази, на зразок: «Все добре», «Я з тобою». У жодному разі не можна розпитувати що з ним було, якщо він першим про це не розповість.

Натомість, Френк П'юселік – американський розробник нейролінгвістичного програмування, бізнес-консультант, бізнес-тренер, психотерапевт, радить ще до повернення ветерана до цивільного життя обговорити з ним усе, що відбувалося на війні. Цей період триває від двох тижнів до місяця. Є багато питань, приміром: «Що ти будеш робити, коли?..», «Що ти відчуваєш?», «Що ти думаєш про повернення в родину?» та ін., з якими необхідно розібратися завчасно. Правила, набуті під час війни, неможливо перенести у цивільне життя і забути про них дуже складно.

Системний підхід щодо надання допомоги ветеранам в їх успішній адаптації до цивільного життя є ключовим у Данії та багатьох країнах Європейського Союзу. Наприклад, Європейський Союз створив офіційну коаліцію неурядових та державних служб під головуванням наднаціональної організації EUROMIL – європейської організації військових асоціацій. EUROMIL є політично незалежною, некомерційною організацією демократичних об'єднань військовослужбовців Європи. Вона була створена у 1972 р, складається із 33 асоціацій та 21 європейської держави, і таким чином

має у своєму складі близько 500 тис. осіб. Основне її завдання – просувати та захищати соціально-професійні інтереси усіх рангів і статусних груп військових та їх родин на європейському рівні. Крім того, ця організація прагне забезпечувати та відстоювати права людини й основні права та свободи військових, сприяти обміну інформацією, поширювати кращі практики між асоціаціями-членами, контролюючи європейські події. Штаб-квартира організації розміщується у Брюсселі.

У Данії була прийнята національна модель щодо адаптації воїнів, за якою окремі організації – урядові й неурядові, що надають послуги ветеранам, не дублюють одна одну, а доповнюють, на відміну від запропонованої Департаментом у справах ветеранів (VA) і діючої у США ініціативи економічних спільнот ветеранів війни (VECI), що являє собою спільну програму, орієнтовану на координацію програм зайнятості й освіти.

Індивідуалізація послуг для ветеранів у перехідному періоді є запорукою успішної їх соціальної та професійної адаптації у Данії. Як зазначалося вище, постійний супровід психологів, у т.ч. і здійснення поглибленого аналізу наявних професійних навичок, умінь ветерана, дає йому можливість швидко й безболісно адаптуватися до цивільного життя.

У США для ветеранів війни та військових діє Міжвідомча програма сприяння адаптації (TAP) – між Міністерством оборони США, Департаментом праці США, Департаментом у справах ветеранів війни (VA), Управлінням малого бізнесу, Міністерством освіти США та Управлінням з розвитку персоналу. Програма сприяння адаптації (TAP) безпосередньо надає інформацію та ресурси для підготовки ветеранів до цивільного життя.

TAP пропонує навчальну програму за очною і дистанційною формами через мобільний додаток Joint Knowledge Online (JKO) (Навчаємося разом онлайн), який забезпечує необхідними та своєчасними знаннями, дозволяє підвищувати рівень персоналу географічно поділених та віддалених служб, представників невеликих організацій. Навчальну програму стандартизовано Міністерством оборони США, а її адміністрування здійснюється індивідуально кожною військовою службою. TAP щорічно переглядається на основі відгуків користувачів. Основу навчального плану складає, так званий, Transition GPS (Цілі, плани, успіх), а також модулі: «Сутність військового професійного кодексу», «Фінансове планування

у період адаптації», «Брифінги переваг Департаменту у справах ветеранів VA», «Шлях до отримання професійно-технічної освіти», «Шлях до отримання вищої освіти», «Відкриття власної справи» є додатковими навчальними модулями. У модулі «Шлях до отримання вищої освіти» ветеран може дізнатися, як обрати коледж або університет, як подати заявку для вступу, які є способи фінансування. «Шлях до отримання професійно-технічної освіти» – допомагає обрати професію у технічному напрямі. Модуль навчання підприємництву – навчає відкриттю власної справи, розробці бізнес-плану. Після проходження навчання за програмою TAP кожен ветеран зустрічається з менеджером цієї програми. Останній перевіряє ветерана на його відповідність стандартам готовності до кар'єри (CRS) [3].

Стандарти готовності до кар'єри – це набір показників готовності до кар'єри, які має засвоїти кожен ветеран. CRS дають їм набір інструментів і ресурсів для успішної професійної та соціальної адаптації у цивільному житті. Наприклад, складання індивідуального життєвого плану (ІТР), створення річного бюджету після закінчення служби в армії та реєстрація на сайті VA eBenefits. Якщо ветеран не відповідає стандартам, то для надання додаткової допомоги його передають до міжвідомчого партнера. У 2016 р. у межах програми TAP було оновлено базу даних eForm и Enterprise. Новий eForm є більш упорядкованим і ефективним, зокрема відпала потреба збирати ветеранові документи з мокрими печатками, тепер це можна зробити в електронному вигляді. Окрім цього, нова база даних дає можливість менеджеру, який перевіряє стандарти готовності до кар'єри, у реальному часі відстежувати й оперативно реагувати на проблеми, які виникають у ветерана.

Показовим і цінним для нашої країни у напрямі соціальної та професійної реадаптації воїнів є досвід Ізраїлю. Зазначимо, що майже з самого утворення держави Ізраїль почалися військові конфлікти з сусідніми арабськими державами. Тому ця країна за 70 років військових конфліктів, які продовжуються і сьогодні, накопичила значний досвід роботи з підготовки воїнів, їх супроводу у процесі проходження служби в армії та адаптації після завершення військової служби.

Більшість ізраїльтян обов'язково проходять службу в армії, починаючи з 18 років. Чоловіки служать два роки і 8 місяців, а жінки – два роки. Після обов'язкової служби чоловіки приєднуються до

резервних сил і кожен рік проходять збори і тренування. Більшість жінок звільнені від резервної служби. У результаті своєї призовної програми Армія оборони Ізраїлю нараховує приблизно 176 500 активних військовослужбовців і додаткових 445 000 резервістів [3].

У Міністерстві оборони Ізраїлю є Фонд ветеранів, що забезпечує солдат, які звільняються з військової служби, інструментами та підльгами для полегшення їх адаптації до цивільного життя протягом 5-ти років.

У 1949 р. було створено відділ з управління солдатами, які звільняються з армії, з метою їх інтегрування у сферу зайнятості та цивільне життя, а у 1994 р. – Фонд ветеранів. Відповідно до Закону про військові частини звільненим солдатам надається особиста відпустка і додаткова допомога для отримання вищої освіти та професійної підготовки.

Фонд ветеранів і відділ ефективно працюють зі звільненими солдатами, допомагаючи їм завершити навчання у школі, отримати освіту, пройти професійну підготовку, працевлаштуватися через консультування, отримати належну допомогу та гранти. Робота проводиться на засадах поваги і вдячності за вклад кожного воїна в укріплення ізраїльського суспільства, відданості, ввічливості та емпатійності. Відчуття потрібності, любові і вдячності з боку держави і соціуму дозволяє солдатові успішно й безболісно адаптуватися до цивільного життя. До речі, в ізраїльських ветеранів, на відміну від учасників бойових дій інших країн, найнижчий показник постраждалих ПТСР [4].

З 2002 р. в Ізраїлі запроваджена обов'язкова діагностика всіх військових, які брали участь у бойових діях. Основна ідея цієї системи в тому, що військовий, який проходить курс психологічної реабілітації, не є хворим, а лише тим, хто має потребу в поверненні до мирного та щасливого життя, у соціальній адаптації. Наприклад, заснований ще у 1958 р. реабілітаційний центр «Левінштейн» для лікування солдат та мирного населення, постраждалих від військових травм, успішно працює і сьогодні. Також в Ізраїлі існує міжнародна мережа організацій допомоги постраждалим у військових конфліктах «Будинок воїна» (Beit Halochem), що фінансується з держбюджету (спеціальний відділ реабілітації при Міністерстві оборони) і за кошти недержавних донорських організацій. Реабілітаційні центри не лише надають ветеранам та членам їх сімей послуги з фізіотерапії, а й пропонують низку освітніх і культурних

заходів, творчих майстерень. Функціонують амбулаторні психотерапевтичні групи для ветеранів війни та їх родин (окремо психологи працюють з дитячими групами).

Окрім цього, в армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) є, так званий, статус «Хаяль бодед» («солдат-одинак»). Його отримує військовослужбовець, який під час проходження служби не має в країні найближчих родичів. Здебільшого це нові репатріанти, які живуть у країні без батьків. Іноді такий статус отримують і урожденці Ізраїлю, які з різних причин не спілкуються зі своєю сім'єю. Для солдатів-одинаків діють спеціальні програми: вони отримують більше грошове забезпечення, їм оплачують квартиру або житло в солдатському гуртожитку, дають додаткові відпустки, оплачують проїзд до місця проживання батьків і перебування там протягом двох тижнів; подарункові сертифікати на основні свята, щомісячну допомогу на купівлю бакалійних товарів, пропонують гранти й субсидії на навчання. На сьогоднішнів ЦАХАЛ близько 6 тис. солдатів-одинаків [5].

4. Висновки

Підсумовуючи результати аналізу досвіду зарубіжних країн, відзначимо основні моменти. По-перше, у державах з військовими конфліктами існують, як правило, координаційні центри у справах ветеранів бойових дій. У Данії такий центр ефективно працює завдяки постійній, налагодженій співпраці з усіма державними та недержавними організаціями, які допомагають ветеранам бойових дій у психологічній, соціальній та професійній адаптації. По-друге, учасникові бойових дій, військовослужбовцю пропонують широкий спектр соціальних пільг, як то в Ізраїлі: пільги на отримання житла, навчання, оздоровлення, відпочинок тощо. По-третє, робота з ветеранами бойових дій базується на принципах щирої вдячності, поваги, любові та емпатії. В Ізраїлі це регламентується законодавчими документами і за фразу: «Я тебе не посилав на війну», є покарання. Подібне ставлення до ветеранів війни в зарубіжних країнах відсутнє. По-четверте, готовність до ефективної адаптації в соціумучасника бойових дій визначається ще на етапі проходження ним військової служби. Наприклад, у США існують стандарти готовності до кар'єри. Лише за наявності створеного ветераном війни індивідуального плану життєдіяльності, розвитку кар'єри тощо можна відпускати його у цивільне життя. По-п'яте, досвід вище-

зазначених країн засвідчив, що найефективнішим є постійний супровід ветеранів бойових дій. У Данії за кілька місяців до участі у бойових діях військових починають супроводжувати психологи та капелани, не залишаючи їх навіть під час боїв і аж до самого звільнення. Навіть у цивільному житті вони продовжують психологічний супровід своїх підопічних.

References:

1. Шумейко А.П. Види реадaptaції і психореабілітації учасників бойових дій. *Проблеми екстремальної та кризової психології*: зб. наук. пр. Харків : НУЦЗУ, 2017. Вип. 21. С. 220-229.
2. The Danish Veteran Center. URL: <https://www.veterancentret.dk/en/>.
3. Veteran Readiness and Employment Benefits. URL: <https://www.ebenefits.va.gov/ebenefits/about/feature?feature=vocational-rehabilitation-and-employment>.
4. Ministry of Foreign Affairs of the State of Israel. URL: <http://www.mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/state/pages/the%20israel%20defense%20forces.aspx>.
5. The Institute for National Security Studies of the State of Israel. URL: <http://www.inss.org.il/wpcontent/uploads/sites/2/systemfiles/SystemFiles/Israel106082368.pdf482>.

Transliteration of References:

1. Shumeiko A.P. (2017). Types of re-adaptation and psycho-rehabilitation of combatants. *Problems of extreme and crisis psychology*: coll. of science Kharkiv Ave.: NUTZU, 2017. Issue 21. P. 220-229.
2. The Danish Veteran Center. URL: <https://www.veterancentret.dk/en/>.
3. Veteran Readiness and Employment Benefits. URL: <https://www.ebenefits.va.gov/ebenefits/about/feature?feature=vocational-rehabilitation-and-employment>.
4. Ministry of Foreign Affairs of the State of Israel. URL: <http://www.mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/state/pages/the%20israel%20defense%20forces.aspx>.
5. The Institute for National Security Studies of the State of Israel. URL: <http://www.inss.org.il/wpcontent/uploads/sites/2/systemfiles/SystemFiles/Israel106082368.pdf482>.

Authors

Victor PARZHNYTSKYI
Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the
Division of Scientific and Methodological Support
of Professional of Education of a State Scientific

*Institution "Institute of the Education Content
Modernization", Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0736-4694>
E-mail: pvv5@meta.ua*

Oleksandr SAVENKO
*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Head of the Sector of Scientific and
Educational and Methodological Support
of Educational Activities of Professional Education
of the Department of Scientific and Methodological
Support of Professional Education of a State
Scientific Institution "Institute
of the Education Content
Modernization", Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6079-025X>
E-mail: defoss@ukr.net*

Iryna SHNIUKOVA
*Scientific Researcher of the Sector of Scientific
and Educational-methodical Support of the
Organization of the Educational Process of Professional
Education of the Division of Scientific-methodical
Support of Professional Education of SSI
"Institute of the Education Content Modernization",
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://brcid.org/0000-0001-7768-7988>
E-mail: shniukovaiv@gmail.com*

Abstracts

ВІКТОР ПАРЖНИЦЬКИЙ, ОЛЕКСАНДР САВЕНКО, ІРИНА ШНЮКОВА. **Зарубіжний досвід у сфері соціальної та професійної реадaptaції учасників бойових дій.** У статті розкривається процес соціальної та професійної реадaptaції учасників бойових дій. Також висвітлено особливості соціальної та професійної реадaptaції учасників бойових дій у зарубіжних країнах. Доведено, що учасники бойових дій потребують реадaptaції, оскільки це є запорукою формування емоційно-ціннісного ставлення

до навколишнього світу, можливості пристосуватися до мирного життя. Дослідження вчених охарактеризували процес соціальної та професійної реадaptaції учасників бойових дій як узагальнення досвіду інших теорій і концепцій у сфері психології та педагогіки, інтеграцію всього інноваційного у цих сферах.

Охарактеризовані найбільш раціональні шляхи процесу соціальної та професійної реадaptaції учасників бойових дій за кордоном, зокрема методологічні засади. Підкреслено важливість розвитку процесу реадaptaції учасників бойових дій в Україні на основі запозичення зарубіжного досвіду. Доведено, що соціальна та професійна реадaptaція учасників бойових дій у таких країнах як Данія, Ізраїль та США повинна бути детально вивчена в Україні з метою запозичення найкращих практик у цій сфері.

Зазначено, що індивідуалізація послуг для ветеранів у перехідному періоді є запорукою успішної їх соціальної та професійної реадaptaції та має здійснюватися за принципом колективного навчання, що дозволить реалізувати вимогу відповідності психічного та особистісного розвитку учасника бойових дій параметрам норми, з одного боку, та визнання безперечного факту унікальності та неповторності шляху розвитку кожної особистості – з іншого.

Зазначено, що в Україні необхідно створити такий процес соціальної та професійної реадaptaції на основі зарубіжного досвіду, який би забезпечував завдання формування в учасників бойових дій необхідних рушійних сил просоціальної поведінки та внутрішніх «гальм», що стримують негативну поведінку.

Отже процес соціальної та професійної реадaptaції учасників бойових дій в нашій державі за допомогою зарубіжного досвіду сприятиме здоровому розвитку особистості, а також підвищуватиме успішність учасників бойових дій не тільки в процесі реадaptaції, а й у будь-якій важливій для них професійній діяльності.

Ключові слова: соціальна та психологічна реадaptaція, учасники бойових дій, зарубіжний досвід.

WIKTOR PARŻNYCKYJ, OLEKSANDR SAWENKO, IRYNA SZNIUKOWA. *Zagraniczne doświadczenie w zakresie readaptacji społecznej i zawodowej uczestników działań bojowych. Wartykule opisano proces readaptacji społecznej i zawodowej uczestników działań bojowych. Przedstawiono także cechy szczególne readaptacji społecznej*

i zawodowej uczestników działań bojowych za granicą. Udowodniono, że uczestnicy działań bojowych potrzebują readaptacji, ponieważ jest to gwarancja ukształtowania emocjonalnego i wartościowego stosunku do otaczającego świata, umiejętności przystosowania się do pokojowego życia. Badania naukowców scharakteryzowały proces readaptacji społecznej i zawodowej uczestników działań bojowych jako uogólnienie doświadczeń innych teorii i koncepcji z zakresu psychologii i pedagogiki, zintegrowanie wszystkiego, co innowacyjne w tych dziedzinach.

Scharakteryzowano najbardziej racjonalne sposoby procesu readaptacji społecznej i zawodowej uczestników działań bojowych za granicą, w szczególności zasady metodologiczne. Podkreślono znaczenie rozwoju procesu readaptacji wśród uczestników działań bojowych w Ukrainie w oparciu o zapożyczanie doświadczeń zagranicznych. Udowodniono, że readaptacja społeczna i zawodowa uczestników działań bojowych w takich krajach jak Dania, Izrael i USA powinna być szczegółowo badana w Ukrainie, aby zapożyczyć najlepsze praktyki w tym zakresie.

Zaznaczono, że indywidualizacja usług dla weteranów w okresie przejściowym jest gwarancją ich pomyślnej readaptacji społecznej i zawodowej i powinna odbywać się zgodnie z zasadą szkolenia zbiorowego, co pozwoli z jednej strony na realizację wymogu zgodności psychicznego i osobistego rozwoju uczestnika działań bojowych z parametrami normy, a z drugiej strony uznanie niepodważalnego faktu wyjątkowości i niepowtarzalności ścieżki rozwoju każdej osobowości.

Zaznaczono, że w Ukrainie konieczne jest stworzenie takiego procesu readaptacji społecznej i zawodowej, opartego na doświadczeniach zagranicznych, który zapewniłby zadanie kształtowania u uczestników działań bojowych nieświadomych sił napędowych zachowania prospołecznego i wewnętrznych „hamulców” powstrzymujących negatywne zachowania.

Zatem proces readaptacji społecznej i zawodowej uczestników działań bojowych w naszym kraju w oparciu o zagraniczne doświadczenia przyczyni się do zdrowego rozwoju osobowości oraz zwiększy sukcesy uczestników działań bojowych nie tylko w procesie readaptacji, ale również w każdej ważnej dla nich aktywności zawodowej.

Słowa kluczowe: *readaptacja społeczna i psychologiczna, uczestnicy działań bojowych, doświadczenia zagraniczne.*